

***Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk* Adlı Eserde Eski Türkiye Türkçesi İmlası Özellikleri**

Mesut ŞEN¹, Ayşe ERBAY²

Öz

XI. yüzyıldan itibaren Batı'ya doğru göç eden Oğuz Türklerinin kendi ağız özelliklerine dayalı bir yazı dili olan ve Anadolu'da Türk dili ve edebiyatının temelini oluşturan devreye Eski Türkiye Türkçesi denir. Bu döneme ait ilk yazılı eserler XIII. yüzyıldan itibaren verilmeye başlanmıştır. Bugün Arap harfli metinlerin imlasından dolayı birtakım izaha muhtaç meseleleri olsa da Eski Türkiye Türkçesi dil özellikleri birçok bilimsel çalışma ile ortaya konmuştur. Eski Türkiye Türkçesi dil özelliklerini taşıyan eserlerden biri de 'Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk' adlı eserdir. Bu çalışmada, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı bünyesinde Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 34879 demirbaş numarası ile kayıtlı olan Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk adlı eserin Eski Türkiye Türkçesi dil özellikleri ve dönemin bazı imla problemleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Eski Türkiye Türkçesi
Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk
imla
dil özellikleri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 17.05.2023

Kabul Tarihi: 29.05.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1298326

The Features of Old Anatolian Turkish Spring in The Work Titled *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*

Abstract

Old Anatolian Turkish, derived from the dialect characteristics of the migrating Oghuz Turks starting from the 11th century, served as the written language and laid the foundation for Turkish language and literature in Anatolia. The earliest written works from this period date back to the 13th century. Despite certain spelling challenges due to Arabic script, extensive research has revealed the language features of Old Anatolian Turkish. Among these works, 'Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk' exemplifies the linguistic traits of this era. This study aims to assess 'Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk,' located in Çorum Hasan Paşa Provincial Public Library with inventory number 19 Hk 34879 under the Turkish Manuscripts Institution, in terms of its linguistic characteristics and spelling peculiarities of Old Anatolian Turkish.

Keywords

Old Anatolian Turkish
Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk
spelling
language features

About Article

Received: 17.05.2023

Accepted: 29.05.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1298326

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, İstanbul/Türkiye, mesudsen@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0867-9041

² Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, İstanbul/Türkiye, ayse-ercoban93@hotmail.com, ORCID: 0009-0003-5004-1783

Giriş

Bu çalışmanın konusu, *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk* adlı eserin Eski Türkiye Türkçesi imlası ve dil özellikleri açısından incelenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemi uygulanmıştır.

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk adlı eser, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 34879 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Ma'rûf Efendi tarafından yazılmıştır. İstinsah tarihi hicri 955/miladi 1547'dir. Talik yazı türüyle kaleme alın eser, 230x125-155x80 mm. ölçüsünde ve 144 yapraktır. Birkaç sayfa dışında her sayfa 21 satırdan oluşmaktadır.

Eser, İranlı âlim ve filozof Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsirî* adlı Farsça eserinin XVI. yüzyılda yapılan Türkçe tercümesidir. *Ahlâk-ı Nâsirî*, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin ahlak ve ahlak felsefesiyle ilgili temel konuları ele alan, insanın ahlakını oluşturan erdemlerin ve huyların neler olduğunu açıklayan, hem İslam filozoflarının hem de Antik Yunan filozoflarının görüşlerini içeren Farsça eserdir.

Öğretici bir üslupla kaleme alınan eser, üç ana makaleden ve her bir makalenin altında fasıllardan oluşmaktadır.

Eski Türkiye Türkçesi İmlası Özellikleri

Eski Türkiye Türkçesi, XIII. yüzyıldan XVI. yüzyılın başlarına kadar devam eder. Siyasi olarak bu dönem, Anadolu Selçukluları dönemini, beylikler dönemini, Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemleriyle Osmanlı İmparatorluğunun ilk dönemlerini içine alır (Ercilasun, 2015, s. 438).

Eski Türkiye Türkçesi dil özellikleri bir geçiş dönemi sayılabilecek olan XV. yüzyılın ikinci yarısında da devam etmekle birlikte klasik yazı dilinin meydana geldiği XVI. yüzyılda da büyük ölçüde yaşamıştır. Hatta XVII. yüzyıl metinlerinde de Eski Türkiye Türkçesinin dil özellikleri tespit edilebilmektedir (Timurtaş, 2012).

Türklerin tarih boyunca geçirdikleri alfabe değişiklikleri Türk dilinde genel yazım kuralları ve alfabe gelenekleri oluşmasına izin vermemiştir. X. yüzyıldan itibaren İslamiyeti kabul eden Türkler Arap alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Fakat Arap alfabesi Türkçenin seslerini karşılamada yetersiz kalmıştır. Özellikle de ünlülerin yetersizliği hareke kullanılarak karşılanmaya çalışılmıştır. Eski Türkiye Türkçesi eserleri de XIII. yüzyıldan itibaren doğal olarak Arap alfabesiyle yazılmıştır. Bu yüzyılda kaleme alınan eserlerde ilk dikkati çeken husus Türkçe kelimelerin imlasındaki çoklu yazım biçimleridir (Akar, 2018, s. 91-92).

Türkçedeki ünlülerin Arap alfabesindeki üç ses elif (ا), vav (و), ye (ي) ile karşılanması Eski Türkiye Türkçesi ses bilgisinin en önemli problemlerindendir. Kapalı e (é) meselesi, vav (و) ile karşılanan yuvarlak ünlüleri, bazı ek ve edatların yazımı, bir kısım kelime ve eklerin transkripsiyonu gibi meseleler de vardır (Öztürk, 2017, s. 42).

Eski Türkiye Türkçesi metinlerinin ses bilgisi açısından gösterdiği en dikkat çekici özellik, yuvarlaklık-düzlük bakımından ünlü uyumunun zayıf olması; ünlülerde genellikle bir yuvarlaklaşma temayülünün bulunmasıdır. Birçok ekin ünlüsünde yuvarlaklaşma görülmektedir (Timurtaş, 2010, s. 331).

Eski Türkiye Türkçesinin genel dil özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Eski Türkçedeki kök hesece e'si Eski Türkiye Türkçesinde genellikle i şeklindedir. Ünlülerde, özellikle Eski Türkçedeki -g sesinin düşmesiyle, çoğunlukla yuvarlaklaşma görülür. Bazı kelimelerde b sesi v'ye; kelime başındaki bazı t'ler d'ye; k'ler g'ye çevrilmiştir. Bazı kelimelerde baştaki y-sesi düşmüştür; b- sesi de ol- < bol- ve ile < bile < birle kelimelerinde düşmüştür. Kelime ortasındaki -l- sesi bazı kelimelerde düşmüştür. Çokluk eki -lAr; ilgi hâli eki -Uñ, -nUñ, -Um; yükleme hâli eki -I, -n; yönelme hâli eki -A; bulunma hâli eki -dA; ayrılma hâli eki -dAn; görülen geçmiş zaman kipi -dI, -dU + şahıs ekleri; öğrenilen geçmiş zaman eki -mIş + şahıs ekleri; geniş zaman kipi -Ur, -r, -Ar; gelecek zaman kipi -IsAr, Eski Türkçedeki gelecek zaman eki -taçI, -teçI burada sıfat-fiil eki olarak -daçI, -deçI şeklinde görülebilmektedir; Eski Türkçedeki -ğay, -gey gelecek zaman eki Eski Türkiye Türkçesinde -a, -e şeklinde istek kipi olmuştur; Osmanlı Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılan -acaç, -ecek bu sahada sıfat-fiil eki olarak kullanılmıştır; -AsI gelecek zaman sıfat-fiili olarak kullanılmıştır; -ıcaç, -icek eki -ınca, -ince anlamında zarf-fiil eki olarak kullanılmıştır (Şen, 2021, s. 181-183).

Eski Türkiye Türkçesi yazılı eserleri üzerine birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarla dönemin imla ve dil özellikleri genel olarak ortaya konmuş olsa da özellikle imla konusunda bazı tartışmalı hususlar vardır.

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ın İmla Özellikleri

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk adlı eser geneli itibarıyla Eski Türkiye Türkçesi imla özellikleriyle kaleme alınmıştır. Metindeki Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğu nedeniyle bu dillerin imla özellikleri de göze çarpmaktadır. Talik yazı türüyle kaleme alınan eserde ayet, hadis, şiir gibi Türkçe olmayan kelimeler çoğunlukla harekeli biçimde yazılmıştır; onun dışında metin genel olarak harekesiz yazı olmakla beraber bazı kelimelerin bir kısmında bazı kelimelerin de tamamında hareke kullanılmıştır. Özellikle Türkçe kelimelere konan harekeler

dikkate alındığında, harekelemenin yanlış okuma endişesini ortadan kaldırmak amacıyla yapıldığı görülmektedir.

Yazımı İki Şekilli Olan Kelimeler

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta gerek bazı Türkçe kelimelerin yazımında gerekse bazı Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında çok şekilli örnekler yer almaktadır. Bunda Uygur imlası geleneği, Arap-Fars imlası geleneği etkili olmuş olabileceği gibi yazar tarafından da tercih edilen bir yazım şekli olabilir.

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta yer alan bazı Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında ikili şekiller:

'āriyet عاريت (34b/10)	'āriye عاريه (88a/16)
āşikārā اشكارا (123b/14)	āşikāre اشكاره (128b/17)
bezbaht بدبخت (143a/13)	bedbaht بدبخت (63b/13)
dibāgat دباغت (10b/07)	debāgat دباعت (110b/17)
lā'ik لائق (121b/09)	lāyik لايق (69b/14)
redā'et رداءت (10b/06)	redāyet ردایت (67a/03)
zamā'ir ضمائر (134b/02)	zamāyir ضمایر (124a/05)

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta yer alan Türkçe kelimelerin yazımında ikili şekiller:

açıklık اچقلىق (8b/20)	açuklık اچوق لىق (127b/15)
azcuğ ازجق (36a/05)	azacuk ازجوق (10b/19)
konşu قونشى (142a/08)	konşu قونشو (73b/21)
korha قورخه (63b/15)	korqa قورقه (62a/15)
korqu قورقو (59a/01)	korhu قورخو (65b/11)
korhulu قورخولو (95a/05)	korqulu قورقلو (22a/02)
niçe نيچه (2b/11)	nice نيجه (15a/07)
ogurluk اوغرلىق (74b/17)	ogrilik اوغرى لىق (111a/21)
yig يىگ (54b/14)	yig يىگ (80b/01)

yigrek ییگرک (39a/14)

yigrek ییگرک (77a/26)

yil ییل (56a/07)

yil ییل (60a/03)

Kapalı e (é) Meselesi

Bugün Anadolu ağızlarında tespit edilen kapalı e (é) sesinin varlığı, Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde bir imla meselesi olarak kapalı e (é) problemini doğurmuştur. Dönem metinlerinde kapalı e (é) sesi için ayrı bir işaretin olmaması araştırmacıların farklı okuma tercihleri yapmalarına neden olmuştur. Böylece kimileri kapalı e (é), kimileri e, kimileri de i şeklinde göstermişlerdir (Öztürk, 2017, s. 42).

Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde imla-fonoloji bağlantısı yönünden kapalı e (é) ünlüsünün bulunup bulunmadığı ya da varsa bile yazıda nasıl karşılandığı açıklığa kavuşmamış meselelerden biridir. Thomsen, Gabain, Foy, Radloff, Németh gibi araştırmacılar Eski Türkçe ti-, yi-, bir-, biş, it-, yil gibi kelimelerin ilk hecedeki i ünlüsünün açık e'ye dönüşmeden té-, yé-, bér-, béş, ét-, yél şeklinde önce kapalı e (é) sesine dönüştüğü görüşünü kabul ederler (Korkmaz, 2017, s. 496).

Zeynep Korkmaz, Faruk Kadri Timurtaş, Mustafa Özkan, Leyla Karahan, Muzaffer Akkuş, Muharrem Ergin, Mehdi Ergüzel, Mustafa Argunşah gibi bazı türkologlar Eski Türkiye Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerindeki esreli ve esreli y'li yazılışları, yazılışa sadık kalarak i olarak okumayı tercih ederler. Mecdut Mansuroğlu, Saadet Çağatay, Semih Tezcan, Mustafa Canpolat ise kapalı e (é) şeklinde okurlar (Erdem ve Gül, 2006, s. 114-115).

İlk hecedeki ünlü değişmelerinden i / e meselesinde Eski Türkiye Türkçesi i tarafındadır. Şu kelimelerdeki i'ler bugün e ile yazılmaktadır: bil, bin 'ben', birü, bisle-, biş, bize-, bizen-, di-, dir-, dirnek, gice, gicik-, giç, giç-, giniş, girçek, girdek, girü, il 'memleket', il 'yabancı', ir 'erken', ir 'erkek' vd. (Timurtaş, 1992, s. 121).

Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde Eski Türkçedeki kök hece e'si i'li imla ile yazılmaktadır. Fakat Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde, Kök Türkçede olduğu gibi, aynı kelimenin i'li yazılışları yanında e'li yazılışları da bulunmaktadır. Dolayısıyla Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde de Kök Türk metinlerinde olduğu gibi ikili yazılışlar vardır. Bu nedenle Eski Türkiye Türkçesi metinlerindeki i'li imlânın kapalı e (é) ile okunmaması gerekmektedir. Kelimede i'li imla ile yazılmış kelimelerin i'li olarak, e'li imla ile yazılmış olanların da e'li olarak okunmalıdır. Çünkü Türkiye Türkçesinin ağızları da bugün bu ikili değişmeyi taşımaktadır. Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde i'li yazılan kelimeler XVI.-XVII. yüzyıllarda

tekrar e'ye dönüşmektedir. Yani 11. yüzyıldan itibaren kök hece e'sinde e'den i'ye doğru gözlenen ses inkişafı, XVI. yüzyıldan itibaren i'den tekrar e'ye doğru bir gelişme göstermektedir. Bugünkü Türkiye Türkçesinde görülen bazı kelimelerin telaffuzu da bu i'den e'ye geçişin izleridir. Eski Türkiye Türkçesindeki i'li biçimler kapalı e (é) sesinin göstergesi olsaydı o seslerin XVI.-XVII. yüzyıldan sonra tekrar e'li biçimleri ortaya çıkmazdı ve bu kapalı e (é) sesinin etkisi diğer çağdaş şivelerde olduğu gibi bugünkü Türkiye Türkçesinde de belirgin şekilde görülürdü (Şen, 2019, s. 91-93).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta kök hecede düzenli olarak i ile yazılan kelimeler şunlardır: biş بیش (8b/07), didi دیدی (14a/02), gice کجه (60a/10), gic گج (60a/07), girü گرو (18a/14), giyüp گیب (82b/06), idici ایدجی (83a/04), irkeginün ایرکگنؤگ (90a/14), irişdi ایرشدی (14a/16), işit ایشت (85b/11), itdüm ایتدم (6a/11), niçe نیچه (2b/11), virmek ویرمک (74a/11), yig بیگ (80b/01), yirine ییرنه ییره (72a/09) gibi. Örneklerde de görüldüğü gibi yazar, kök hecede i sesini bazen ye (ي), bazen esre (◌) ile göstermiştir.

Yazarın bazen de aynı kelimeyi şu örneklerde herhangi bir işaret koymadan yazdığı görülmüştür: dir-iken درکن (109a/13), bişinci بشنجی (56a/21), girü گرو (88b/14), giymekden گیمکدن (82b/07), yigdür یگدر (54b/14), yigrek یگرک (39a/14), yimeklerden یمکلردن (115a/18) gibi. Bu yazılışlar metinde diğerlerine göre daha az sayıda yer almaktadır.

Metindeki bazı kelimelerde ise kök hece e'sinin Eski Türkçede olduğu gibi varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Yazar bunu imlada hareke işareti üstün (◌) ile belirtmiştir: er اُر (71b/20) 'koca', erlik اَرلیک (60a/14) 'yiğitlik', eyü اَیو (72a/10) 'iyi' gibi.

Dudak Uyumu

Türkçe bir kelimedede gerek köklerde gerekse köklerle ekler arasında olsun genellikle düzlük-yuvarlaklık uyumu vardır. Türkiye Türkçesinde bu uyum açık şekilde kendini gösterirken Eski Türkiye Türkçesinde böyle bir uyum yoktu; ancak Osmanlı Türkçesinin sonuna doğru bu uyum bir düzene sahip oldu. Düzlük-yuvarlaklık uyumu, Türkçe bir kelimedede düz ünlüleri (a, e, ı, i) düz ünlülerin; yuvarlak ünlüleri (o, ö, u, ü) ise dar-yuvarlak ünlülerin (u, ü) veya düz-geniş ünlülerin (a, e) takip etmesi hadisesidir (Ergin, 2011, s. 72-73).

Eski Türkiye Türkçesinde dudak uyumu dışında kalan ekler ses bilgisi açısından iki ayrı yapıya sahiptir. Birincisi yanında dudak ünsüzü bulunduran ekler: +Um, +UmUz, -Up, -UbAn. İkincisi yanında dudak ünsüzü bulunmayan ekler: -Ur, -U, -dUr. Muhtemelen birinci gruptaki ekler yanında bulunan dudak ünsüzleri nedeniyle yuvarlaklaşırken diğer gruptakiler genel eğilimine benzeşerek yuvarlaklaşmıştır. Bazı metinlerde kelimelerin hem düz hem yuvarlak

ünlü şekilleri yer alsada düz ünlü şekiller yuvarlaklara göre çok az sayıda yer alıp istisna oluşturmaktadır (Akar, 2018, s. 107).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta bu uyuma köklerde ve köklerle ekler arasında düzenli bir şekilde rastlanmamaktadır: açuk اچوق (73b/12), adlu ادلو (141b/17), basduğı باصدوغي (64b/19), degül دکول (14b/06), demürçilik دمُرچي لک (75a/19), gendü کندو (2a/08) vd.

Eski Türkiye Türkçesi dönemi metinlerinde özellikle isimden isim yapım eki olan -lu, -lü ve -suz, -süz ekleri, geniş zaman eki -ur, -ür'ün, ettirgenlik eki -ur, -ür, -dur, -dür, kuvvetlendirme ve ihtimal eki -dur, -dür, zarf-fiil eki -up, -üp'ün ünlüleri daima yuvarlaktır. Metnimizde düz ünlü kelime tabanlarına yuvarlak ünlüyle gelen çok ek vardır. Bu durum uyuma aykırı kullanımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Metinde yuvarlak ünlüler genellikle vav (و) veya ötre (و) ile gösterilmiştir.

İncelenen metinde çok az sayıda bazı kelime köklerinin uyuma tabi olan şekilleri ile uyuma aykırı olan şekilleri bir arada kullanılmıştır: açıklığı اچقلىغى (8b/20) - açukluğu اچوق لغى (127b/15), gendinüñ گند نوك (12a/21) - gendünün گندونك (16a/05). Bu örneklerin uyuma tabi olan şekilleri metinde sadece bir kez öyle yazılmıştır.

Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyan kelimeler de vardır: ayağında اياغنده (121b/19), almaya ألمه به (78b/02), evde اوده (72b/09), dirliği دزلگى (78b/05), kardaşlığın قرداشلغن (135a/09) vd.

Kelimelerde ve eklerde yuvarlaklaşma.

Eski Türkçedeki -g sesinin düşmesi, dudak ünsüzleri ile yuvarlak ünlülerin etkisi gibi ses hadiseleri nedeniyle Eski Türkiye Türkçesinde yuvarlaklaşma çok sık görülen bir özelliktir (Şen, 2021, s. 181).

Eski Türkçe döneminde mevcut olan ğ ve g'ler Batı Türkçesine geçerken düşmüştür. Böylece kendinden önceki ünlüleri yuvarlaklaştırması sonucu yuvarlak ünlü taşıyan kelimeler ortaya çıkmıştır: alu < alıg, aru < arıg, bili < bilig, kapu < kapıg, saçu < saçıg, sevü < sevig, tapu < tapıg, yapu < yapıg, yazu < yazıg gibi. Kapu, sevü, tapu, yapu gibi kelimelerde yuvarlaklaşmaya -ğ ve -g'nin düşmesi kadar p ve v dudak ünsüzleri de sebep olmuştur denilebilir (Timurtaş, 2012, s. 335).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta da yuvarlak ünlü kelime ve ek örnekleri bolca mevcuttur. Metindeki yuvarlak ünlü kelime örnekleri şunlardır: açuk اچوق (70a/21), ayru آيرو (73b/14), altun التون (104b/15), dilkü دلکو (138a/03), eksük اگسوک (74b/17), gendü کندو (141a/03), girü گرو

(139b/18), karşı قارشو (60a/10), kapu فابو (25b/17), komşu قونشو (73b/21), yağmur يغمور (60a/03), demür دمور (33b/21) gibi.

Metindeki yuvarlak ünlülü olan ekler şunlardır:

- İyelik teklik ve çokluk birinci şahıs ve ikinci şahıs ekleri +Um, +Uñ, +mUz, +UmUz, +ñUz, +UñUz: katumda (68a/02), sözüni (129b/11), gendümüze (51a/12), guşşañuz (68a/03).
- İlgi hâli eki +uñ, +üñ, +nuñ, +nüñ: halkuñ (69a/05), anuñ (60b/12), ikincisinüñ (18a/06).
- Yön gösterme hâli eki +aru, +erü: içeri (118b/08), ilerü (85b/18), yoķaru (64b/20).
- İsimden isim yapma eki olan +lu, +lü: adlu (141b/17), ağulu (80a/03), kayđulu (30b/05), gizlü (57b/18).
- Yokluk ifade eden isimden isim yapma eki +suz, +süz: yārsuz (138b/14), beyyinesüz (123a/07).
- Görülen geçmiş zaman ekinin I. ve II. şahıslarda +dUm, +dUñ, +dUK: yarağladum (6a/11), işledüñ (143a/10), istedük (144a/18).
- Bildirme eki +dUr: elyađdur (104b/20), fenndür (43b/07).
- Emir birinci çokluk şahıs eki -AIUm: isteyelüm (117b/05), geledüm (86a/09).
- Emir üçüncü teklik ve çokluk şahıs ekleri -sUn, -sUnlAr: disünler (28a/16).
- Çokluk birinci şahıs ekleri -uz, -üz, -vuz, -vüz: : olayuz (12a/13), eydürüz (3b/18), itmişüz (62a/21), olavuz (51a/01).
- Bazı kelimelere gelen (özellikle tek heceli kelimeler) geniş zaman eki -Ur: kındurur (40b/14), oturursın (57a/12), bilürüz (51a/04).
- Zarf-fiil eki -Up ve kalıcı isimler yapan -U zarf-fiili: bırağup (29b/12), çıķup (120a/12), döküp (75b/05), diyü (59b/13).
- Sıfat-fiil eki -dUK: olduğı (28a/06), didüği (16b/01).
- Fiilden fiil yapan ettirgenlik eki -dUr: kandurmak (89a/02), toldurur (117b/17), bildürdi (1b/14).
- Fiilden isim yapan -K ekinin yardımcı ünlüsü: konuğ (87a/11), oyanuğ (3a/21), tükrüği (57a/21).

Ünsüz Deđişmeleri

k > g ötümlüleşmesi.

Eski Türkiye Türkçesinin temel özelliklerinden birisi de ötümsüz ünsüzlerin ötümlü ünsüzlere dönüşmesidir. Eski Türkçedeki k'ler bazı örnekler dışında büyük oranda Eski Türkiye

Türkçesinde g'ye dönüşmüştür. Arap alfabesinin kef'in (ك) ince sıradan hem k'yi hem de g'yi karşılaması ise bu seslerin ayrımını zorlaştırmıştır ve bu durum bir imla problemine yol açmıştır (Öztürk, 2017, s. 56-57).

Eski Türkçenin kelime başı k'ları Eski Türkiye Türkçesinde bir değişikliğe uğramadan aynı şekilde devam etmektedir ve yazıda bunu karşılayan tek harf kaf (ق) olduğundan imla-fonoloji bağlantısı açısından herhangi bir karışıklık söz konusu değildir. Fakat ince sıradan k'ler XI. yüzyıldan sonra Oğuz Türkçesinde bazı istisnalarla g'ye dönüşmüş olduğundan, iç seste de k > g değişmesi bulunduğundan, Arap yazısında da hem k'yi hem g'yi karşılamak üzere tek harf kef (ك) kullanılığında kef'in bu seslerden hangisine tekabül ettiği hususu bazen karışıklığa neden olmuştur. Bazı yazar ve müstensihler k ve g'yi ayırt edebilmek için kef'in üstüne veya altına üç nokta koyarak g'yi belirtmişlerdir. *Evsâf-ı Mesâcidi's-şerîfe*, *Kadı Burhaneddin Divanı*, *Kabus-nâme Tercümesi*, *Kelile ve Dimne*, *Cerrâhiye-i İlhâniye*, Muhammed bin Hamza'nın Kur'an Tercümesi, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* bu k > g ayrımına yer vermiş Eski Türkiye Türkçesi metinleridir (Korkmaz, 2017, s. 502-503).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta ince sıradan k ve g'nin ayırt edilebilmesi için kef (ك) ve üç noktalı kef (كٓ) kullanılmıştır. Metindeki k- > g- ötümlüleşmesine örnek şunlardır: keç- > geç- geçdi كچدى (12b/07), kel- > gel- gelmişler-idi كملشردى (7b/15), kemi > gemi gemileri كميلرى (60a/07), kendü > gendü كندو (7a/05), kergek > gerek كرك (13a/01), keltür- > getür- getüre كتوره (41a/05), kibi > gibi كىبى (44a/13), kice > gice كيجه (60a/10), kiç > gic كىچ (60a/07), kir- > gir- girmiş كرمش (124b/11), kirçek > girçek كرىچك (23a/14), kirü > girü كىرو (40a/20), kişi > gişi كىشى (53a/19), kit- > git- gide كيد (86b/01), kizlü > gizlü كىزلو (57b/18), köbek > göbek göbегine كوېكنه (86a/18), köç- > göç- göçer كوچر (143b/19), köñül > göñül كوئىل (55b/07), kör- > gör- gördü كوردى (8a/20).

İncelenen metinde -g- sesini koruyan örnekler ise şunlardır: öğren- اوگرن (84a/0), ögredüp اوگردوب (80a/09).

Kelime ortasındaki -ğ-'nın korunduğu bazı örnekler şunlardır: ağulu اغولو (80a/03), bağlayup باغليوب (94b/11) vd.

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta çok az sayıda aynı kelimenin hem kef (ك) hem de üç noktalı kef (كٓ) ile yazıldığı örnekler vardır. Burada sayıca çokluk dikkate alınarak okuma yapılmıştır.

t > d ötümlüleşmesi.

Eski Türkçede kelime başında hep ötümsüz bulunan t- ünsüzü, Eski Türkiye Türkçesinde t-'yi korumak ve d-'ye dönüşmek bakımından iki şekilde yol izlemiştir. İnce sıradan ünlü taşıyan kelimelerde t- > d- değişimi bazı istisnalar olmasına rağmen artık tamamlanmış ve yazıda gösterildiği için imla ve telaffuz arasında bir karışıklık yoktur. Ama kalın sıradan ünlü taşıyan kelimelerde durum farklıdır. Bir taraftan t-'yi korurken bir taraftan da d-'ye dönüştürme bakımından ağızlar ve bölgeler arasında birtakım aykırılıklar ve ayrılıklar gözlenebilmektedir. Öyle ki aynı eserde hem t-'li hem d-'li yazımla iki ayrı imlâya tabilik bile vardır. Bu durumda imlâdan ses bağlantısı açısından eserin yazılış devri, bölgesi, istinsah şartları gibi ölçütler göz önünde bulundurulabilir (Korkmaz, 2017, s. 502).

Eski Türkiye Türkçesi dönemine ait eserlerde kelime başında hem t-'li hem de d-'li yazımlar bulunmaktadır. *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta da ince sıradan ünlü bulunan kelimelerde t-'ler genellikle d-'ye dönüşmekle birlikte kalın sıradan ünlü bulunan kelimelerde t-'ler ise d-'ye dönüşmeyip kendini korumuştur. Bu durumda metindeki kelime başındaki t-'leri şu şekilde inceleyebiliriz:

- İnce sıradan ünlü bulunan t-'lerin d-'ye dönüştüğü örnekler: degül دڭل (63b/10), degin دڭن (53a/21), demür دمر (4b/13), deñiz دڭز (30b/07), deprenmek دپرئمك (30b/05), depretmeye دپرئميه (85b/14), deve دوه (30b/13), didi ديدى (63a/20), diken دكن (117a/08), dil دل (131b/07), diledi دلدى (57a/18), dilkü دلكو (138a/03), diñlemeye دڭلميه (85a/07), dibini دبنى (87a/08), diri درى (63a/02), dirliği دزلىڭى (78b/05), dişlerini دشلرنى (87a/09), dişisi دشى سى (90b/06), dizi دزى (85b/20), döger دوڭر (59b/17), dögen دوكن (1b/13), döke دوكه (87a/10), dönüp دونوب (85b/16), dört دورت (80a/04), döşekde دشهده (30a/20), dürlü دوزلو (17a/09), dürüşe دورشه (115b/13), düşdi دوشدى (91a/07), düttün دوتون (55b/09), düze دوزه (50b/14).
- Kalın sıradan ünlü bulunan t-'lerin d-'ye dönüştüğü örnekler: dağı دخى (73b/01), dururlar دررلر (107a/12).
- Kalın sıradan ünlü bulunan t-'ler metinde t (ط) ile yazılmıştır ve d-'ye dönüşmediği, korunduğu örnekler: tağda طاعده (55b/08), tallara طال لره (84b/08), tamarlar طمرلر (55b/07), tañ-ıla طڭله (143b/05), tañlaya يه طڭله (143b/05), tapınmak طاپئمق (129b/10), tar طار (30a/12), tarlasında تزلآسئنه (54a/12), tarlar طارلر (88a/08), tarlığı طارلىڭى (60a/20), taş طاش (75b/16), tatlu طتلو (83a/01), tayanacak طاپئمق (140b/08), todağını طوداغنى (87a/09), toğru طوغرو (64b/21), toğumağı طوقومغى (90b/18), toğuzıncı طوقزئنجى (63a/16),

tolmuş طولمش (124b/09), tondan طوندن (57a/15), toñuzlar طُكُزُلاز (48b/01), toptolu طوبطلو (55b/07), toydukdan طويدقندن (48a/17), tırmak طورمق (64b/21), tuta طوته (45b/08), tuz طوز (130b/04).

- Kalın sıradan ünlü bulunan; fakat hem t- ile hem d- ile yazılan örnekler: tağıtmak طاغتمق (124b/12) - dağılmağda داغلمغه (73a/12)

Kelime ortasındaki -t-'ler ise -d-'ye dönüşmeyip genellikle korunmuşlardır: altında آلتنده (66b/01), altıdur آلتدر (116a/16), altuna آلتونه (104b/15), ata آتا (72a/04), atılması آتلمه سى (56a/04), biten بتن (117a/07), bitiler لىر بتى (124b/18), bitirse بىتورسه (87a/19), getir كىتور (143b/02), otura اوتوره (86a/12) vd. Kelime ortasında bulunan -t-'ler şu örneklerde -d-'ye dönüşmüştür: yidi یدى (26b/06), aldayup آلدیوب (28b/19).

Kelime sonundaki -t-'ler ünlüyle başlayan bir ek alıp ünlüler arasında kaldığında -d-'ye dönüşmüştür: idem ایدم (15a/14), öğredüp اوگردوب (80a/09).

Kelime sonunda bulunmasına rağmen ünlü ile başlayan bir ek alıp almamasına bağlı olmadan -t-'nin -d-'ye dönüştüğü şu örnekler tespit edilmiştir: and آند (82b/13), ad آد (11a/09), adın آدن (50b/07), ardına اردنه (85b/16).

ķ > ħ değişmesi.

Kelime başında henüz ķ- > ħ değişikliği yoktur ve ķ varlığını sürdürmektedir: kıanı, kıanda, kıandan, kıangı. Bazı kelimelerde, hece ve kelime sonundaki ķ'lar ile kelime içindeki ķ'lar ħ olmuştur. Bu durum kesin ve düzenli olamamakla birlikte metne göre değışiklik göstermektedir (Timurtaş, 2010, s. 342).

ķ > ħ sızıcılaşması Eski Türkiye Türkçesinde kurallı olmamakla beraber bilhassa Azerbaycan bölgesine yakın yerlerde yazılmış olan metinlerde art sıradan ünlü taşıyan kelimelerde kelime ortasında ve sonunda görülmektedir. Fakat XIV. yüzyıl eserlerinde ħ'lı kelimeler (yoĥsul, çoĥ vd.) görülürken XVII. yüzyıldan sonra Batı Anadolu'da yazıldığı düşünölen metinlerde ķ'lı yazımlar (yoķsul, çoķ vd.) mevcuttur. Bugün Türkiye Türkçesi ağızlarından Doęu ve Orta Anadolu ağızlarında, Eski Türkiye Türkçesinin bir kalıntısı olarak ħ'lı kelimeler yaşamaktadır. Türkiyenin yazı dilini oluşturan İstanbul Türkçesinde ise muhtemelen Balkan ağızlarının etkisiyle ķ'lı şekiller kullanılmamıştır (Akar, 2018, s. 120-121).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta Türkçe sözcüklerde ön seste ķ- > ħ- değışmesi ile karşılaşılmamıştır. Kelime ortası ve son sesteki değışmeler şunlardır: taķı > daĥı دحى (62b/10), ķorķ- > ķorĥ- ķorĥa قورخه (63b/03), ķorķu > ķorĥu قورخو (65b/11), ķorĥulu قورخولو (95a/05),

korhürincından قورخورنجندن (62b/07), yoksa > yoḥsa يوخسه (17a/06), yoksul > yoḥsul yoḥsullıkda لوقده يوخسول (136a/04), uyku > uyḥu ايوخو (74a/04).

b > v değişmesi.

Eski Türkçedeki kelime başı ve ortasındaki b-, -b-'ler Eski Türkiye Türkçesinde v-, -v-'ye dönüşmüştür. Dudak ünsüzleri, oluşum noktalarına en yakın diğer bir dudak ünsüzüne dönüşebilmektedirler (Akar, 2018, s. 122).

bar > var, bar- > var-, bir- > vir- gibi b > v değişmesi gerçekleşen kelimeler yanında çekimli fillerde I. teklik ve çokluk şahıs ekinde de b- > v- değişimi gerçekleşmektedir: -vAn, -vUz (Korkmaz, 2013, s. 93).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta kelime başındaki b- > v- değişmesine örnek şunlardır: bar > var وَار (11b/06), bar- > var- وار (34a/06), bir- > vir- وير (143a/15). Kelime ortasındaki -b- > -v- değişmesine örnek şunlardır: eb > ev او (57a/19), seb- > sev- سو (79b/14), yabız > yavuz يابوز (49a/04). Çokluk I. şahıs eki de -vuz, -vüz şeklinde geçmektedir: unutmavuz (51a/07), itmeyevüz (37a/17).

Bazı Yapı Bilgisi Özellikleri

Eski Türkiye Türkçesinin morfolojik yapısı diğer Türk şiveleriyle karşılaştırıldığında bazı ekler ve temel kelimeler bakımından birtakım farklılıkları barındırmaktadır. Bu farklılıkların dört ayrı kaynağından söz edilebilir: Genel Türkçeden gelen ortak morfolojik özellikler, Anadolu Oğuz boylarının yerli ağız özellikleri, Oğuzlarla birlikte Anadolu'ya göç eden diğer Türk boylarının dil özellikleri ve Anadolu'da yeni oluşan yapılar. Anadolu'ya gelen Oğuzların kendi şive ve ağız özellikleri burada kaleme alınan metinlerde ilk kez yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Böylece diğer Türk yazı dillerinde bulunmayan çeşitli yapı özellikleri bu dönem metinlerinde yer almıştır. Bu özellikler (ol- fiili, -IcAK zarf-fiili, -IsAr gelecek zaman eki, -Xk 1. çokluk şahıs eki gibi) Eski Türkiye Türkçesinin genel karakteristiğinin oluşmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda Oğuz ağızlarında yer alan söz varlığı da bu dönem eserlerine yansımıştır (Akar, 2018, s. 125-126).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta da bazı morfolojik yapılar Eski Türkiye Türkçesi imla ve dil özellikleri açısından dikkate değerdir:

Bunlardan ilki *bol-* fiilinin *ol-* şekline dönüşmesidir. Bilindiği üzere Eski Türkçede kelime başındaki b- sesi Batı Türkçesinde *bol-* kelimesinde düşerek fiil *ol-* şekline gelir. Söz konusu eserde de bu fiil *ol-* şeklindedir: bol- > ol- olan اولان (3a/21).

Eski Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki daha önce yapılan çalışmalarda belirlenen -ısar, -iser'dir; -acak, -ecek eki dönemin sonlarına doğru teşekkül etmiştir. *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta -ısar, -iser eki kullanılmamıştır; -acak, -ecek eki sıfat-fiil olarak kullanılmıştır. İstek kipi -a, -e ve -sa gerek birleşimi gelecek zaman işlevini yerine getirmiştir. İncelenen metinde de gelecek zaman ifade etmek için bazı örneklerde istek kipi -a, -e de kullanılmıştır: ba'z olayuz (12a/13), izâfet ve nisbet ideyüz (14b/02). Bunun yanı sıra metinde gelecek zaman ifade etmek için kullanılan yapılardan birisi de -sa gerek birleşimidir: şürü' olsa gerek (2a/18), şerh olsa gerek (33a/16), vesîle olsa gerek (130a/04), gelse gerek (27a/15), söz söylese gerekdir (84b/19).

Eski Türkiye Türkçesinin karakteristik özelliklerini gösteren eklerinden olan ıcağ, -icek *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta da -ınca, -ince manasında zarf-fiil eki olarak kullanılmıştır: tâ ki anuñ haqîkatına vâkıf olıcağ anuñ talebinde ve taḥşilinde sa'y-ı cemîl ideler (6b/05-06), bunda ḥikmet nedür diyü istifsâr idicek eyitdi ki (74a/02-03), etmeki viricek maḥzâ Allâh rızâsı-y- için virmek (135b/07).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta önceki Eski Türkiye Türkçesi çalışmalarında rastlamadığımız; metnimizde sık şekilde kullanılan -mazsızın, -mezsizin şeklinde bir zarf-fiil eki de vardır: ammâ vera' oldur ki nefis mülâzemet ide a'mâl-ı cemîle ve ef'âl-ı ḥamîdeye ve kuşur ve fütür aña yol bulmazsızın (23b/01-02), bir mevcüd-ı müstaḳil-ile daḥı tâbi' olmazsızın istiklâl bula cism gibi ḥaşeb gibi (3b/16), evvel başladuğı şınâ'ata dâ'imâ mülâzemet idüp şebât üzerine ola, ıztırâb ve inḳılâb göstermezsiniz (84a/07-08), ve eyyâmı ve evḳâtı anda şarf itmezsiniz mutaşavver degüldür (71a/14).

Eski Türkiye Türkçesi sıfat-fiil eklerinden -ası, -esi ve zarf-fiil eklerinden -uban, -üben *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta yer almamaktadır.

Eserde bazı kelimeler de, emcik 'emzik' (42a/19), evindür- 'yetiştirmek' (102b/06), ḳorḳurıncından 'korkunç'(62b/07), öngü 'inatçılık' (81b/03) gibi, o dönemde kullanılan Türkçenin, yazıya yansması bakımından dikkat çekici örneklerdir. Mesela Farsça 'âyîne' kelimesi, metinde 'ayna' آینه (50b/14), (108a/08) şeklinde Türkçede telaffuz edildiği gibi yazılmıştır. Yine Arapça 'ayb' kelimesi metinde üç yerde 'ayubını' عیوبنی (50a/11), (50a/21), (50b/19) şeklinde yazılmıştır. Özellikle Batılı filozofların isimlerinin imlası da dikkat çekicidir. Çoğu harekeli şekilde yazılan isimler çeviri yazıda anlaşıldığına göre mütercim o gün Türkçe telaffuz şekli ne ise öyle yazılmıştır: Arestâḫalis'e ارسطاطالیسته (142b/16), Aresto ارسطو (7b/16),

Calinus جالينوس (18a/05), Farfavriyus فَرْفَورِيُوس (7a/13), Feysağuris فَيْتَاغُورِس (7b/15), Sokrat سُقْرَاط (7b/15), Eflaṭun افلاطون (7b/16) gibi.

Sonuç

İmla özellikleriyle birlikte fonetik ve morfolojik özelliklerini değerlendirdiğimiz, XVI. yüzyılda kaleme alınan *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk* adlı eserin Eski Türkiye Türkçesi dil özelliklerini ve dönemin tartışmalı meselelerine tanıklı örnekler vererek açıklamaya çalıştık. Dönemin Arap alfabesinden kaynaklı Türkçe imlada karşılığa neden olan hususlar konusunda *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta ayırt edici yazımlar tespit edilmiştir.

Arap harfli metinleri Türkçe çeviri yazıya aktarırken imla hakkında en net fikirlere ulaşmamızı sağlayan yol metnin harekeli şekilde yazılmış olmasıdır. *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk* geneli itibarıyla harekesiz bir eser olmasına rağmen mütercimim bazı kelimelerin yazımında imla, gramer ve anlam bakımından herhangi bir karışıklığa düşülmemesi için hareke kullandığını görmekteyiz. Bu da mütercimim imlaya verdiği önem ve özeni göstermektedir.

Metnimizde bazı aynı kelimelerin iki farklı şekilde yazıldığı olmuştur. Bu çoklu yazımın nedenleri arasında yazarın o günkü konuşma dili özelliklerinin yazıya yansması, yazarın o anlık yazım hatası veya kişisel tercihleri, henüz bir yazım geleneğinin veya kurallarının oluşmaması, Türklerin önceki kullandıkları Uygur harfli yazım geleneği ile o gün için yeni sayılabilecek Arap harfli yazım geleneğinin bir arada kullanılmaya başlanması gibi nedenler sayılabilir.

Bilindiği üzere Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde kapalı e (é) ünlüsünü gösteren özel bir işaret yoktur. Bu yüzden kimi araştırmacıların kök hecede esreli (◌) ve ye'li (ی) yazılmış kelimeleri kapalı e (é) ile okumasına katılmadığımızı belirtmemiz gerekiyor. *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta da Eski Türkçede kök hecesi i'li yazılan kelimeler esre (◌) ve ye (ی) ile gösterilmiştir ve bu yüzden i okunmuştur; zira metinde kök hece e'sini muhafaza eden kelimeler zaten üstün (◌) işaretiyle de belirtilmiştir.

Eski Türkiye Türkçesinin en karakteristik özelliklerinin başında gelen yuvarlaşma *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta hem bazı kelimelerde hem de birçok ekte kendini göstermektedir.

Batı Türkçesinin temelini oluşturan Eski Türkiye Türkçesinin en belirgin ses hadiselerinden biri de ötümlüleşmedir. Gerek k > g gerekse t > d ötümlüleşmesi *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta da öne çıkan imla ve fonoloji özelliklerindedir. Eserde kelime başında k ve g ayrımı için k'ler kef (ك), g'ler ise üç noktalı kef (ك) kullanılarak gösterilmiştir. Ayrıca eserde

ince sıradan ünlü bulunan kelimelerde t-'ler genellikle d-'ye dönüşmekle birlikte kalın sıradan ünlü bulunan kelimelerin ṭ (ط) ile yazılarak birkaç kelime dışında d-'ye dönüşmeyip kendini koruduğu görülmektedir. Sadece bir örnekte de aynı kelime hem ṭ'lı hem d'li yazılmıştır.

Eserde k > ħ değişmesi, b > v değişmesi, ön seste b-'nin düşmesi gibi hadiseler yanında bazı eklerin ve yapıların da Eski Türkiye Türkçesi imlasını, fonolojik ve morfolojik özelliklerini destekler mahiyette örneklerin olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda eserde kelime çeşitliliği açısından dikkate değer bazı kelimelerin kullanımı hem Eski Türkiye Türkçesi hem de genel Türk dilinin söz varlığına katkı sağlayacak ve kelime hazinesi zenginliğini artıracak veriler olması yönünden önemlidir.

İmla özelliklerinden yola çıkarak dil özellikleri bakımından birtakım verilere dayanarak Eski Türkiye Türkçesi özelliklerini ortaya koymaya çalıştığımız *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk* adlı eser, bu konuda daha sonra yapılacak olan çalışmalara katkıda bulunacaktır. Eski Türkiye Türkçesi üzerine yapılacak başka ayrıntılı araştırmalarla da dönemin imla konusunun aydınlanması desteklenmelidir.

Kaynakça

- Akar, A. (2018). *Oğuzların dili eski anadolu türkçesine giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ercilasun, A. B. (2015). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla türk dili tarihi* (15. baskı) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. D. ve Gül, M. (2006). Kapalı e (é) sesi bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağzıları ilişkisi. *Karadeniz Araştırmaları*, (11), 111-148.
- Ergin, M. (2011). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). Eski Anadolu Türkçesinde imlâ-fonoloji bağlantısı üzerine. *Türk dili üzerine araştırmalar 1-2* (3. baskı) içinde (s.491-508). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, E. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi el kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şen, M. (2019). Genel türkçede e-i meselesi. *Uluslararası toplum ve kültür araştırmaları sempozyumu (3-5 ekim 2019) bildiriler kitabı* içinde (s. 86-95). Balıkesir: TOKÜAD Yayınları.
- Şen, M. (2021). *Türk dilinin dünü ve bugünü* (3. baskı). İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- Timurtaş, F. K. (1992). Eski Anadolu Türkçesi. *Türk Dünyası el kitabı* içinde (s. 120-145). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2010). Küçük Eski Anadolu Türkçesi grameri. *Journal of Turkology*, 18(1) 331-368.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi* (2. baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.